

ЗА ДИСТАНЦИОННАТА „РАЗГОВОРКА“ НА БЪЛГАРИТЕ ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО

Кина Вачкова

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

ON THE DISTANT „CHAT“ BETWEEN BULGARIANS DURING THE NATIONAL REVIVAL

Kina Vachkova

Constantine of Preslav University of Shumen

This article presents the results of the research on the role of the Bulgarian Revival activist and scholar Dobri Voynikov in the formation of the epistolary style of the modern Bulgarian literary language. The object of the research are two of his textbooks, in which he presents his ideas about the language of letters and gives instructions to students who are specially trained in writing letters as the only means of remote communication between Bulgarians throughout the Revival. The article analyses Voynikov's definitions of a letter, his classification of the letter types, the salutations, terms and ceremonials he uses and recommends.

Key words: remote communication, epistolary style, classification of letters, letter ceremony, used titles, salutation and terms

Всеизвестно е, че писмата са главното средство за дистанционното общуване на българите през XIX век. В отговор на потребностите на тогавашното общество в българската възрожденска книжнина през втората половина на XIX в. се появяват писмовници или писменици (книги, глави от книги, образци за писма в тях и в периодиката). По същата причина немалко от българските учители са обучавали своите ученици в писането на писма. Един от тях е възрожденецът Добри Попов Войников.

Добри Войников е типичен възрожденски енциклопедист. Той е известен предимно като автор на театрални творби и основоположник на българския театър. Същевременно обаче е и поет, журналист, преводач, събирач на народни умотворения, изследвач на български диалек-

ти, композитор, диригент, учител, автор на учебници, активен строител на новобългарския книжовен език (НБКЕ), участник в националноосвободителните борби, в Руско-турската освободителна война (по-подробно за жизнения и творческия път на Войников вж. Бойчева 2013).

Докато ролята на епистоларната практика е забелязана и сравнително добре проучена с оглед на историята на българската възрожденска литература и култура (Дамянова 1995), то за приноса ѝ във формирането на новобългарския книжовен език (НБКЕ) само се споменава в някои публикации. Задълбоченото му изследване започва почти в наши дни (Николова 2019). Проучванията на колектива, който работи по посочения по-горе проект, установи наличието на 16 печатни писмовника (книги, част от книги, публикации в периодиката), издадени у нас през Възраждането. Два от тях са с автор Добри Войников и те именно са обект на настоящата статия. Може да се твърди, че неговата езиково-правописна дейност е добре проучена, като се започна от 80-те години на ХХ в. (Вачкова 1980). Трябва да признаем обаче, че участието му във формирането на епистоларния стил на НБКЕ се нуждае от по-обстоятелствено изследване.

В този процес той участва главно с две свои книги с педагогическа насоченост:

- Сборникъ/ отъ/ разны съчиненія./ Исчерпены изъ Французскѣ-тѣх литературѣ и прѣ/ ведены съ прибавленія на нѣколко българскы съчи-/ненія за примѣръ на млади-ты, что ся занима-вѣтъ/ въ писменность/ отъ/ Добря В. Попова/ и/ издаденъ/ отъ/ Р. И. Блъскова./ Издание първо./ Цариградъ – Галата./ Въ Книгопечатницѣ-тѣх на Д. Цанкова./ 1860 (по-нататък: Сб.);
- Рѣководство/ за/ словесность/ съ примѣри за упражнение въ разны видове/ съчинения за ученици въ народни-тѣх ни/ мъжски и женски училища/ отъ /Д. П. Войниковъ/ Виена 1874/ Книжарница на Хр. Г. Дановъ/ въ/ Пловдивъ, Русчукъ, Велесъ (по-нататък: Рѣк.).

И в двата учебника Войников включва теоретични разсъждения и указания за езика/слога на писмата. Добавя и примерни текстове за упражнения на различни видове писма.

I. Първият учебник (Сб.) има определено прагматична насоченост. В предговора, писан на 10 октомври 1859 г. в гр. Шумен, авторът изказва убеждението си, че повечето от българските ученици се подготвят да станат писари (а не „Ритори или Поети“). Затова още в училище те трябва да правят нужните упражнения върху „писмеността“, което в бъдеще може да им бъде „водителъ на работѣ-тѣх“.

Книгата е предназначена за „мило-то“ му „еднородно юношество“, а така също и за учителите: „...ще имамъ сяко благодареніе, ако видѣх склонность-тж на учители-ты камъ малкыя ми трудець“.

Пак в предговора на Сб. младият учител взема думата по актуални тогава въпроси на НБКЕ. По въпроса за *основата на книжовния език* – говорима или черковнославянска – обосновава необходимостта от изучаването от българските младежи на „матерния“ им език, т.е. съвременния говорим. Посочва за пример „сичкы-ты просвященни днесь народи“, които „имжть да ся хвалять съ отворено лице и съ надуты гърды за собственната си книжевность, коя-то безъ друго е основана върху естественны-ты свойства на языка имъ...“.

Отново в предговора авторът взема думата и по някои други въпроси на изграждащия се НБКЕ, дискутирани от тогавашните книжовници, като за *диалектната основа* и за *употребата на члена*: „Языка когото употребихъ въ прѣвода глѣдахъ колкото ми бѣ възможно да бжде лесновразумителенъ за първоначалны-ты [...], за то и употрѣбихъ честичко члена спорѣдъ простонародно-то говореніе на тукашно-то нарѣчіе“. Ясно заявява, че се опира върху шуменския източнобългарски говор, в който често се употребява членната форма. Войников се интересува сериозно от определителния член в съвременния български език и взема думата по спорния тогава въпрос „за“ и „против“ употребата на члена. През същата година, в която издава Сб., в сп. „Български книжици“ (6, ч. I, март, кн. II, 210 – 213) е отпечатана статията му „За употрѣбленіе-то на члена“. В нея с убедителна за времето научна аргументация и с полемична страст защитава правото на съществуване на члена в българския език. Доказва, че членът в „Ново-Българския езикъ [...] не е друго освѣнъ старо-то показателно мѣстоименіе [...], иста-та чястица на Старо-Българския языкъ [...]“.

Без съмнение авторът отнася езика на писмата към т.нар. *културна комуникация* (за видовете комуникация вж. Гладкова, Ликоманова 2002). Това е ясно както от теоретичните разсъждения, така и от практическите наставления на Войников. Същевременно обаче той непрекъснато съветва ползвателите на учебниците му (главно ученици и учители) да пишат така, както говорят, т.е. да се опират на говоримия език, а именно на *капилярната комуникация* (пак там). Нещо повече, определя писмата като *разговорка*. В Сб. в раздела „За писъма и тѣхный слогъ“ (Глава четвърта, 22 – 25) Д. Войников предлага следната *дефиниция* за писмо: „П и с м о - т о е една разговорка мѣжду двѣ лица отдѣлены чрѣзь разстояніе едно отъ друго“. Авторът посочва, че *разговорката* (т.е. диалогът, разговорът) трябва да

бъде проста, природна и лесна. И продължава: „въобще ...трѣбва да се пише тъй, както ся говори, да, нь трѣбва да ся говори добрѣ“. Очевидно тук напомня, че писането следва да се опира на познаването на правилата на НБКЕ. Самият Войников е автор на учебник по граматика, претърпял 4 издания (Вачкова 1977).

„Разговорката“ в писмата не е еднаква. Тя зависи най-напред от *адресата*: „фамилиарна, нь благопристойна между пріятели; пріятна и снисходителна с по-долны или странны; почтителна и учтива съ горниты, или съ лица голѣмцы“. Видовете писма се определят от *целта на писмото*: „за новж годи-нж, страдователны, съжялителны, просителны, благодарителны, извинителны, съвѣтовотелны, обличителны, хулителны, проучителны, прѣпоржчителны, въсхвалителны и др.“ (Сб., с. 25). Войников се отказва обаче тук да пише по-конкретно за особеностите на различните видове писма, „зачтото правила-та, кои-то даватъ за тыя разны видове, не сж съвършени до толкова, чтото да даджтъ на человѣка да прѣдвиди сичкы-ты обстоятелства и случаи, спорѣдъ кои-то да може да направи писъма [...]“. Отказва се също да разсъждава пространно и за *отговорите на писмата*. Само накратко отбелязва: „А колко-то до отговори-ты, кои-то трѣбва да бжджтъ съразмѣрны съ писма-та, и за церемониалтъ, что трѣбва да става въ тѣхъ, тука нѣма да кажемъ ничто, зачто тѣи ся научаватъ само чрѣзь опыта“ (Сб., с. 24 – 25).

Във втората част на Сб. Войников прилага преведени от френски източници различни видове текстове. Включил е и 10 писма със следните названия: 1. Мома Хаутъ пише на майка си; 2. Мома Р. де Ш..., ученица на П... пише лели си; 3. Фенелон пише на Маркиса де Ламбертъ; 4. Г-жа Севигія пише дъщеря си; 5. Марія Стурартъ пише на английскж-тж царицж Елизабетж; 6. Паскаль пише на царицж Кристинж; 7. Майка Агнеса пише на г-жа Расинь; 8. Карль ІХ бѣше повелелъ да исколятъ протестанты-ты, и баіонскій управитель му пише; 9. Севигія пише на К. Кулангы; 10. Бонапартъ пише на Адмиралъ Бревж-тж женж. Както се вижда от названията на писмата, те са свързани главно с френската култура и история. Това е обяснимо, тъй като източниците са френски.

Войников научава отлично френски език и се запознава с френската литература главно докато учи във френския католически колеж „Сен Беноа“ в истанбулския квартал „Бибек“ от 1855 до 1858 г. По време на третата година от обучението му обаче неочаквано почива неговият благодетел Андрей Стоянов – съпруг на сестра му Мария. Директорът на колежа г-н Боре убеждава любимия си ученик да вземе

предварително изпитите и за четвърти курс. Така Войников се завръща в родния си град през 1858 г. с диплома на бакалавър, натоварен с много знания и книги, изпълнен с мечти да служи на своя народ. Оттогава до смъртта си през 1878 г. в продължение на 20 години Д. Войников е учител в различни градове в България и в Румъния, където има български колонии.

II. Въпросът за писмата продължава да интересува Войников и през следващите близо 15 години. В Рък. отделя на техния „слог“ много повече място. В главата „За писмата и слогът им“ (с. 99 – 114) също предлага дефиниция за писмата, но сега по-подробна: „Чрезъ писма хората колко раздалечъ и да бжджтъ, споразумяватъ ся в работитѢ си – били търговски, били политически, били какви други. Отъ това и писмата сж, речи, писменна разговорка между двѢ отсъжствуещи лица“. Пак обаче ги определя като *писмена разговорка*.

Авторът прави и по-детайлна класификация на *видовете писма*. Разделя предметите на писмата на два основни вида: „на предмѢти философски и на предмѢти общественни“. От това следва, че има два основни вида писма: философски и обществени или обикновени. Според Войников философските писма „сж цѢли съчинения или морални, или исторически, или филологически, или книжевни“ (с. 99). Интересно е, че като пример за „книжевни“ писма под черта посочва наскоро отпечатаните писма „на Г. Кръстевича за нѢкои си мжчности на Българското правописание“ (Бъл. Книж., год. 1858 и 1859). За философските писма е характерно, че „отъ началото четемъ: писмо до единъ приятель, а слѢдъ първитѢ думи на встжпѣка приятелятъ се изгубва, и видимъ, че писмописецътъ се отправилъ къмъ публиката изобщо. Тоя вид писма приематъ такъвъ тонъ и такъвъ слогъ, споредъ каквто прилича на предмѢта, за когото се говори“. Що се отнася за т.нар. обикновени писма, според автора те „ставатъ споредъ нуждитѢ, заниманията и положенията на хората“, поради което „тѢ биватъ или приятелски, или фамилиярни, или търговски, или граждански и политически, или военни“ (с. 100).

И тук, както и в Сб., авторът подчертава, че езикът на писмата трябва да бъде близък до говоримия: „трѢба да се пише тѢй както се говори, но кога се говори добрѢ, правилно“. Очевидно и сега настоява да се познават езиково-правописните правила. Препоръчва: „трѢба да гледаме колкото може слогът ни да е скратенъ, т.е. съ малко думи много да казваме, но само казването ни да бжде тѢй точно, чисто и ясно, чтото лесно да се разумѢва [...]“ (с. 100). Обръща внимание, че когото човек пише, има време „да отбира и нарежда мислитѢ си няка-

къ по-добрѣ. И да докарва слогътъ си тъй, щото да бжде съобразенъ съ положението на лицата, на които пише. Тъй на примѣръ: Ако пише на нѣкои съ достоинство и по-горни отъ него лица, трѣба да имъ говоримъ съ единъ учтивъ и благоразуменъ начинъ, тъй сжщо като да е излѣзълъ предъ тѣхъ и имъ приказва нѣ тъй разпуснато като предъ единъ ближенъ приятелъ, а нѣкакъ си прибрано и умно. Слогътъ на такивато писма бива скратенъ, а въ истото време тежъкъ и сериозенъ (важенъ) и никоги доленъ и легъкъ“ (с. 100 – 101). Когато се пише на приятел, „перото може да се остави по волята на сърцето, както му казва да пише, безъ никакво напжнато мисленіе“.

Учителят Войников добронамерено предупреждава, че в такива писма „трѣба да се вардимъ отъ какви бжде шагувания, защото можемъ да изпустнемъ нѣкои думи, съ които да докачимъ приятеля си безъ да се досѣтимъ“. Авторът не пропуска да посъветва читателите (учениците си) и „кога пишемъ на лица по-долни отъ насъ“. Тогава слогътъ трѣба да бжде „приятенъ и снизходителенъ. Ако, на. пр.: искаме да заповѣдваме, заповѣдваніето ни трѣба да става съ любезенъ начинъ, а нѣ строгата, като кога повелява нѣкой чорбаджия. Ако ли е да помъмримъ, мъмреніето ни да става съ нѣкаква си сладостъ, а нѣ сухо изтръсено като отъ нѣкой отреденъ сждникъ“ (с. 101). Войников не пропуска да посъветва писмописците (авторите на писма) и как да отклонятъ любезно някоя молба. Тогава е необходимо „да изложимъ причината, по която не можемъ да сторимъ онова що ни се проси“ (с. 101).

В отделна част авторът обръща внимание на 3 основни недостатѣка, които не бива да се допускатъ в „слога“ на писмата: „1. Сѣко едно много премислено изрѣчение, като изхитрувани мисли, дълбоки рѣчи, блѣскави фигури, високи изражения..., сичко, що сочи на мждруваніе, трѣба да се отхвърля...; 2. Въ писмото се изискува единъ видъ свободно говореніе (с. 102), но нѣ съвсѣмъ отвънъ мѣрката свобода. Защото писменното говореніе не е като устното; послѣднѣото се изгубва въ въздуха, а първото остава за винаги черно на бѣло, та може да влѣзе въ ржцѣтѣ и на другъ човѣкъ. 3. Никоги благопристойността, что се изискува къмъ нѣкои лица, да не нарушаваме. Възрастъта, женски и мжжки полъ, чиноветѣ и достоинствата поставятъ между хората нѣкои различавания, които ... трѣба да се уважаватъ ...“ (с. 101 – 102).

Доста обширна е частта „Предмѣти, за които се пише“ (с. 102 – 112). Според предмета си писмата са разделени са на 3 основни групи: 1. Писма за собственни нашъ интересъ; 2. Писма за интереса на второ лице; 3. Писма за интереса на трето лице. Първата група обхваща следните видове писма: „търговскитѣ, просителнитѣ,

благодарителнитѣ и извинителнитѣ“. За слога на търговските писма се изисква следното: „достойнството на тия писма е: да се казва съ точенъ и ясенъ начинъ само това, що е нужно. Тѣ започватъ безъ встѣпкъ [...] Нѣматъ нужда отъ украшение на слога. Въ тѣхъ трѣба да да гледаме по-вече на работата какъ да ѝ разкажемъ на по-точно и ясно, отъ колкото на изражението ни“. Както и на други места, подчертава, че трябва да се пише правилно „по Граматика: инакъ се показваме съ проста и неучена глава“ (с. 103). При просителните писма трябва да се съобразяваме с качествата на лицето, на което се пише: „Има хора които се благодарятъ отъ ласкане...А има личности, които не обичатъ ласкане, трѣба да се пазимъ да не би да имъ дотѣгнемъ съ прикалено ласкателство. Просеніето въ писма става или съ нѣкое хитро похваляне на добринитѣ що е сторило лицето; или съ описване важността на исканата ни милостъ, или съ изказване признателността, която ще имаме на сѣкоги“. Войников има желание да приведе примери за „по-добро разумѣване правилата“. Но „като нѣма още на български нѣкой отличенъ на български писателъ, който да е снабдилъ съ добри и истенски образци българскитѣ ученици“, привежда няколко „откъсъци отъ чужди примѣри“.

В благодарителните писма „благодареніето да става споредъ стореното намъ добро. Сторената услуга и случайноститѣ, що ѝ обикалятъ и ѝ умножаватъ вредността (полезността, бел. К.В.), ще бждж-тъ главнитѣ точки, върху които има да се говори по-вече.“ Извинителните писма трябва да съдържатъ извинение. Но в никакъв случай извиняването не бива да показва „нѣкакво упорство. Най-добрѣ е да казваме причината, по която се отказваме и без която на драго сърце бихме сторили онова що ни се е предложило“ (с. 104 – 105).

Втората група – „*Писма за интереса на второ лице*“, се разпределя в три основни вида: „*извѣстителни или съобщителни, съвѣтвателни или поучителни, съжалителни или срадователни*“. С първите „съобщаваме нѣкоя вестъ, нѣкоя новина или нѣкое случайно събитие въ интереса на което лице пишемъ. Новинитѣ трѣба да бждж-тъ любопитни, за когото се съобщаватъ: инакъ си нѣматъ мѣстото“ (с. 105). С характерната си деликатност Войников съветва как трябва да се пише, ако вестта е тъжна или радостна. Когато пък се разказва за някакво преживяно събитие, слогътъ трябва да бъде повестувателен. В „*съвѣтвателни или поучителни*“ писма е добре да се поставим на мястото на този, когото поучаваме, съветването или поучаването трябва „да става съ такъвъ любезенъ начинъ, какъвто може най-добѣ да привлѣче вниманіето на комуто пишемъ[...]. Ако е да по-

учимъ на нѣкоя добрина, трѣба да поставимъ на живо нейнитѣ преимушество и добри слѣдствия; ако ли е да отклонимъ отъ нѣкой недоскатъкъ или лошевѣ навикъ, ще го представимъ съ най-чернитѣ му черти и съ грознитѣ му сѣтнини“. Препоръчва и използването на народни мъдрости: „Въ този видъ писма влизатъ понѣкогажъ и народни пословици, върху онова, що не щемъ да кажемъ направо. Една пословица казана на мѣсто, поучава по-вече отъ нашитѣ направо поучения, които иматъ изгледъ на мъмряния“ (с. 108). И този тип писма са илюстрирани с преведено от френски писмо („М. Ментенонъ на брата си“). *Съжалителните* или *утешителните* писма „ставатъ особно когато се извѣстимъ за нѣкоя случайна злочестина на приятеля си или на роднината си, и искаме да му заявимъ съчувствие на болката му, или пъкъ да го разтушимъ. Слогътъ на тия писма бива тежъкъ и важенъ (сериозенъ), а тонътъ имъ – съобразенъ съ положението на ужеления“. Илюстрира с писмо на „Фотий, който състрадава брата си за смъртта на хубавата му млада дъщеря“. *Срадователните* (поздравителните) писма се пишат, когато „приятелятъ ни или роднината ни е добилъ нѣкоя радостъ: настанилъ се е на добра служба, или е достигналъ на нѣкой чинъ [...] Да се пазимъ много отъ прекаляваніе. Срадованіето трѣба да става на кжсо“. Войников илюстрира с поздравително писмо на граф де Б. на приятеля си, който е получил висока служба. Към тази група Войников отнася и писмата *що ставатъ за честитеніе на нова година или на именния ден*. Съветът му е да бъдатъ къси и да съдържат само онова, „що желаемъ отъ истенско сърце“. Илюстрацията е с писмо на Севигния „до уйка си“ (с. 111).

Към третата група – „*Писма за интереса на трето лице*“, авторът отнася препоръчителните писма. „Въ тѣхъ представяме едно лице, което ни е отъ близу познато или се интересуваме [...] По нѣкогажъ въ препоръчваніето ставатъ и похвали ..., но се пакъ хваленіето ни да бжде съ мѣрка. Особно въ търговскитѣ писма ставатъ препоръчвания на едно лице къмъ друго“. За пример дава писмо, което вероятно сам е съставил (с. 112).

Като изхожда от мисълта, че „препискитѣ между хората ставатъ съ приеманіе и отговаряніе между хората“, Д. Войников не пропуска да отдели място и „*За отговора на писмата*“ (с. 112 – 113). Препоръчва отговорът на получено писмо да става бързо: „Закжсняваніето на отговора ни безъ значителна причина дава лошева препоръка ... – показва ни като човѣкъ безъ добра отхрана“ (възпитание, бел. К.В.). Липсата на отговор на писмото е „чисто презрение къмъ лицето, което

ни пише“. „Отговорътъ ни трѣба да бжде съобразенъ съ писмото, на което отвращае“.

Теоретичните схващания на Дори Войников за „слога“ на писмото завършва с частта „*За церемониала на писмото*“ (с. 113 – 114). Понятието *церемониал на писмото* дефинира така: „Церемониалъ на едно писмо се казватъ ония възжливи приличности, които трѣба да ставатъ въ избираніето на хубава книга (хартія), в написваніето титлитѣ споредъ чинътъ и достойнството на което лице се пише, въ оставеніето на празно мѣсто на хартіята, въ захващаніето и въ свършваніето на писмото; за мѣстото на денословието (датата); въ сгъваніето, надписа и запечатваніето“.

Поради липсата на място, а и с убеждението, че „сичкитѣ тия ... се научаватъ само отъ практика“, Войников се ограничава само със споменаването на няколко титли, „които трѣба да се помнятъ въ случай да се отнесемъ до нѣкое горньо – на чинъ или съ достоинство лице“. Като по-главни титли авторътъ включва:

„На царь: *Ваше Величество, или Държавнѣйшій Господарь.*/ На князь: *Ваше Високопревъсходителство или Ваше Сиятелство.*/ На министър и паша: *Ваше Височество или Ваше Превъсходителство.*/ На знаменитъ гражданинъ: *Уважаемѣй или Почитаемѣй Господине.*/ На Патриархъ: *Ваше Блаженство или Ваше Святѣйшество.*/ На Архиепископъ: *Ваше Преосвященство, или Отче Святій.*/ На попъ: *Ваше Священство или Отче святій.*/ На монахъ: *Ваше Преподобіе*“. Вижда се, че авторътъ се е стремил да подбере титли, които евентуално би се наложило да употреби тогавашният ползвател на книгата.

Част от посочените от Войников титли днес не са актуални поради исторически и езикови промени. Повечето запазени са от областта на богословието. Що се отнася до *обръщения*, когато се пише на роднини и приятели, „обикновенно се пише: *Драгий ми, Обичливий ми, Любимий ми*“.

„Ръководство за словесность“ завършва с примери за упражнения на различни видове текстове. Там са включени и 3 примера за писма (с. 315 – 322). Очевидно примерите са насочени към обучението на ученици. Структурирането на тази част е определено педагогически насочено. Най-напред се формулира темата на писмото, а именно:

1. „*Ученикъ пише на родителитѣ си за деня на новата година*“;
2. „*Ученикъ, който оставилъ на скоро училището, пише на единъ неговъ съученикъ още на ученіе*“;
3. „*Ученикъ проси помощъ отъ единъ родолюбецъ за да довърши ученіето си*“. Явно писмата са подбрани според нуждите на учениците. След всяко въвеждане на темата на

писмото следва втора част – „*Зададено*“. Тук накратко „се задават“ основните моменти, които следва да съдържа писмото. И третата част, озаглавена „*Написано*“, вече е самото примерно писмо. Вероятно писмата са съставени от самия Войников, т.е. не са преведени от френски, както например в Сб. Очевидно авторът се е ползвал от собствения си опит, когато е бил във френския колеж „Сен Беноа“ в Цариград.

III. Интересни са *термините*, които употребява Войников. Някои от тях се заменят с други в съвременния български книжовен език: *разговорка* – разговор, диалог, *встъпък* – встъпление, увод, *захващанъ* – започване, начало, *писмописецъ* – адресант, *преписки* – кореспонденция, *приеманъ* – получаване, *отпишемъ* – отговорим, *приличности* – любезности, *сътнини* – последици, и др. Употребява и някои дублети: *денесловие* – дата, *книга* – хартия, *слог* – език. Значителна част от специфичните термини се употребяват и днес: *писмо*, *отговор*, *дата*, *хартия*, *отговор*, *титли* и др. под.

Анализът на текстовете за епистоларния стил в двата учебника показва динамиката в установяването му в НБКЕ и приноса на Добри Войников в този процес. Текстовете съдържат и информация относно развоя на въпроса за налагането на единен езиково-правописен модел, както и за ролята на възрожденския деец в него. Тъй като този въпрос е вече добре проучен (вж. Вачкова 1980), а и поради обемните ограничения, информацията по него ще бъде представена в следваща наша публикация.

ЛИТЕРАТУРА

Бойчева 2013: Бойчева, К. *В поприще за свобода народна (хроника на един живот, посветен на народната свобода)*. [Boychева, К. *V poprishte za svoboda narodna (hronika na edin zhivot, posveten na narodnata svoboda)*.] София: Рал Колобър, 2013.

Вачкова 1980: Вачкова, К. *Добри Войников и формирането на новобългарския книжовен език през третата четвърт на XIX век*. [Vachkova, К. *Ezikat na Dobri Voynikov i formiraneto na novobalgarskiya knizhoven ezik prez tretata chetvart na XIX vek*.] Дисертация за присъждане на научната степен „кандидат на науките“ („доктор по филология“), 1980.

Вачкова 1997: Вачкова, К. *Установяването на учтивата форма в книжовния български език* [Vachkova, К. *Ustanovyavaneto na uchтивата*

forma v knizhovniya balgarski ezik.] // *Изследвания по история на българския книжовен език*. Част I. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, 88 – 96.

Войников 1860: Войников, Д. Сборникъ отъ разны съчиненія. Исчерпены изъ Французскѣ-тѣ литературѣ и прѣведены съ прибавленія на нѣколко българскы съчиненія за примѣръ на млади-ты, что ся занимають въ писменность отъ Добря В. Попова и издаденъ отъ Р. И. Блъскова. Издание първо. Цариградъ – Галата. Въ Книгопечатницѣ-тѣ на Д. Цанкова. 1860.

Войников 1860: Войников, Д. Рѣководство за словесность съ примѣри за упражнение въ разни видове съчинения за ученици въ народни-тѣ ни мѣжски и женски училища отъ Д. П. Войниковъ Виена 1874. Книжарница на Хр. Г. Дановъ въ Пловдивъ, Русчукъ, Велесъ.

Гладкова, Ликоманова 2002: Гладкова, Г., И. Ликоманова. *Языковая ситуация: Истоки и перспективы (болгарско-чешские параллели)*. [Gladkova, H., I. Likomanova. Yazykovaya situatziya: Istoki i perspektivy (bolgarsko-cheshskie paralleli).] Univerzita Karlova v Praze. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2002, 73 – 94.

Дамянова 1995: Дамянова, Р. *Писмата в културата на Българското възраждане*. [Damyanova, R. Pismata v kulturata na Balgarskoto vazrazhdane.] Шумен: Глаукс, 1995.

Николова 2019: Николова, Н. „Книга за писма“ от Стоян и Христо Караминкови – образец за търговска кореспонденция от 1850 г. [Nikolova, N. Kniga za pisma ot Stoyan i Hristo Karaminkovi – obrazets za targovska korespondentsiya.] // *Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“* (София, 14 – 15 май 2019 г.). В. Мичева, Д. Благоева, С. Колковска, Т. Александрова, Х. Дейкова (отг. ред.). София: Изд. на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2019, 146 – 152. [online: <https://ibl.bas.bg/wp-content/uploads/2019/05/Sbornik-s-Dokladi_kor.>]